

MİLLİYETÇİLİK ve LİNÇ KÜLTÜRÜ

Sezai SARIOĞLU *

"Burada yalnızca kolektif kıyımlardan ya da kolektif yankılar bulan kıyımlardan söz ediyorum. Kolektif kıyımdan anladığım, kara veba sırasındaki Yahudi katliamı gibi doğrudan doğruya katil kitlelerin işlediği şiddet eylemleridir. Kolektif yankılar bulan katliamlardan anladığım ise, cadı avı türündeki şiddetlerdir; biçim itibarıyla yasal olan ama genel olarak aşırı galeyana gelmiş bir kamuoyunun teşvik ettiği şiddet eylemleridir bunlar. Yine de bu ayırım çok önemli değildir. Siyasal terör, örneğin Fransız Devrimi'nin terörü, bu iki türe de dâhildir çoğu kez. Bizim ilgilendiğimiz kıyım türü, genellikle kriz dönemlerinde meydana gelir; normal kurumların zayıflamasına yol açar ve sürü ya da yığın oluşumunu teşvik eder." (Günah Keçisi, René Gerard)

Son yıllarda daha çok hayatlarımıza giren işaretler şiddet ve linç kültürünün sistemin kurucu öğeleri olduğunu anımsatıyor. Şiddet kirlenmesi olarak da niteleyebileceğimiz bu durum, "korku" ve "kutsal" kavramları etrafında geliyor. Kutsallar yeniden tanımlanıp, onun uğruna zincirleme şiddet sokaklarda zuhur ettiği andan itibaren kan artık ırkçı ideolojinin bileşenlerinden biri olarak topluma sızarak, rolünü yerine getiriyor. Hal böyle olunca da, sistemin ilk örneği olarak tasarlanan "kurucu şiddet" yeniden devreye girerek toplumdaki yeniden oybirliği istiyor.

Kapitalist-emperyalist sistem, demokrasi ve barış ve ilerleme iddialarına yenilmiş durumda. Daha doğrusu, kendini ne kadar yenilese de, tarihen zamanını doldurmuş ama siyaseten varlığını sürdüren özel mülkiyet dünyası ve kapitalizm denen "kötülük toplumu", şiddet mekanizmalarını daha da çeşitlendirerek egemenliğini sürdürüyor. Biz sosyalistlere düşen ise "yoğunlaşmış bir yalnızlık odağı" olarak akıntıya karşı yürek çekmek. Şiddetin en korkunç biçimi olan savaşlar bir kenara, biyolojik, psikolojik şiddet dünya halklarına reva görülen "uygarlaştırma!" fiili olarak dünyanın her yerinde yürürlükte ama "insanlık!" seyrediyor. Çünkü savaşlar, linçler, toplu katliamlar artık seyir

* Yazar, şair

nesnesi gibi algılanıyor. ABD ve müttefikleri dünyanın her yerinde "uygulamalı tarih derisi" verir gibi kendi "uygar!" mülkiyet dünyalarının ırkçı kutsallarıyla dünya halklarını terbiye etmeye çalışıyor. İşaretler ilk çağlardan bu yana "kutsal ve şiddet" ilişkisinin çok az değişiklik göstererek dahası birbirine eklenerek sürdürüldüğünün kanıtı gibi...

Sınıf mücadelesinin argümanları bir yana, şu andaki güncel tehlike, insanlığın siyasi düzlemde milliyetçilik-ırkçılık eşiğine kilitlendiği, insan-doğa ilişkileri bağlamında ise, kapitalist-emperyalist sistemlerin ve onun kapıkulu öznelerin insanın kendisi de dâhil olmak üzere doğayı yok edecek bir felaketi hızla örgütledikleridir. Bu neden ve sonuçlar, milliyetçilik-ırkçılık ve doğanın yok edilmesine karşı muhaliflerin daha çok mücadele etmelerini zorunlu kılıyor.

Milliyetçiliğin temel zemini olan "Kutsal mekanizması" toplumlarda ve bireylerde şiddet arzusunu oluşturduğu zaman, yoğun ve histerik bir "şiddete adanmışlık" hali gündeme geliyor. Başka örnekler bir kenara, yaşadığımız coğrafya kutsalların doğurduğu şiddetin tarihsel ve siyasal kanıtlarıyla dolu. Siyaset sosyolojisi ile ilgilenen bilim insanlarına göre şiddet arzusunu yatıştırmak, şiddeti uyandırmaktan daha zor olabiliyor. Bu nedenle, çatışmalı toplumlarda geçiş süreci olarak kurgulanan barış süreci tarafların siyasal-askeri uzlaşmaları olarak ele alındığında sorun bitmiş olmuyor. Barış süreçleriyle birlikte "uzayan şiddet" ruh hali, toplumun kültürel ve siyasal genlerinde sönmüş gibi görünse, gösterilse de kül altında köz gibi sinsice sürüyor. Özgün olarak o somut şiddeti yaratan "kin ortamı" ortadan geçici olarak bitse (bittiği varsayılsa bile; iç savaş vs.) "doyurulmamış şiddet her zaman yedek bir kurban arıyor, sonunda buluyor..." Bu nokta dünyadaki tüm milliyetçi-ırkçı aklın olmazsa olmazıdır. Milliyetçi-ırkçı akıl, o ulus devlet sınırları içindeki "azınlıkları", komünistleri, feministleri, anarşistleri vs. eş zamanlı veya art zamanlı olarak "doyurulmamış şiddetin" kurbanı olarak tasavvur ederek paylarını ve paydalarını yineden eşitliyor. Bu denkleme uymayanlar açısından sıranın kime ne zaman geleceği ise tarihsel koşulların yanı sıra, güçler dengesiyle de ilgilidir. Şu anda Türkiye gerçeği, sıranın her zaman herkese geleceğini işaret ediyor. Doğu-batı, laisizmdin, alt kimlik-üst kimlik vs. ikilemleri içinde bir karabasana dönüşen toplum, bilinç yarılmasını nasıl açacağını düşünmek yerine çıplak zoru daha çok devreye sokuyor.

En demokratik ve en barışçı, en uygar ulus devletin sınırları dışındaki ulusları doğrudan veya dolaylı potansiyel düşman olarak görmeleri tarihsel bir hakikattir. Hal böyle olunca, savaş dâhil şiddetin her biçimini ortaya çıkaran maddi koşullar ortadan kalkmadan uluslar, cinsler, sınıflar arasındaki psikolojik, siyasi, fiili şiddetin tümüyle ortadan kalkması olanaksız. Bu gerçeğin, barış ve eşitlikçi, özgürlükçü bir çözüm için mücadeleden vazgeçip, devrim/sosyalizm olunca her şey çözülecek kolaycılığın götüren bir yaklaşımın gerekçesi olmasına itiraz etmek gerekir.

"Kutsal ve şiddet" sorunsalının mitolojilere, tragedyalara yansıyan genel evrimi bir yana, bizi bu yazı bağlamında ilgilendiren şey, "şiddeti yatıştırmanın şiddet arzusunu uyandırmadan daha zor olduğu" gerçeğinin gündelik hayata tercümesidir. Çünkü barış aktivistleri barış süreçleri, karadüzen şiddetin, kutsal ölç almaların, linçlerin ortadan

kalktığı görece çatışmasız süreçler sınıflar mücadelesini daha anlaşılır kılan ve kolaylaştıran zeminlerdir. Sosyalistler ve muhalifler bu zorluğu üstlenmek zorundadır. Şiddetin neden ve sonuçlarıyla ortadan kalkmadığı bir toplumsal siyasal düzen içinde, şiddeti gizleme, şiddeti yedekleme, yedek kurban arama sinsi bir biçimde elbette sürecektir. Burada en büyük tehlikelerden biri, kendisine şiddet uygulanan mazlumun (ulus, birey, "azınlık", cins vs.) mağdurun şiddete karşı mücadele ederken karşı çıktığı şeyin kendisi olması, tersinden "milliyetçi" veya olma tehlikesidir. "Mazlumun zalim olması" kategorisi diyebileceğimizi bu sürecin günümüzdeki en büyük kanıtlarından biri İsrail devletinin kuruluş sürecinin ortaya çıkardığı trajedidir. Naziler karşısında soykırıma uğramış mazlum bir halk olan Yahudilerin, ulus devlet örgütlenmesiyle birlikte başta Filistin olmak üzere Arap halkları karşısında "zalim" konuma düşmesini iyi okumak gerekiyor.

Kutsallara bağlı olarak geliştirilen linç kültürü (ve özne olarak ötekileştirilen "kurbanlar") her zaman ulusun, dinin (ve hatta "sosyalizmin!" korunması) birliğini savunarak kendini gerçekleştiren. Birer modern kurban töreni olarak görülmesi gereken linç eylemlerinin amacı, toplumun/ulusun riske giren özdeş bütünlüğünün yeniden tesisidir. Milliyetçi fiiller teoriden pratiğe, ulusal, dinsel birliği yeniden biçimlendirmek için birilerinin cezalandırılarak toplumun rahatlamasına amaçlar. Linç fiillerinde varsayılan mantık, rıza dışına çıkan topluluk üyelerine, çıplak zor ve şiddet uygulanarak ulusun, dinin birliğini bütünlüğünü korumaktır. Bu kültür, modern ulus devlet süreçlerinden önce de, tragedyalardaki kurban ritüellerinden bildiğimiz, öfkeyi kurbanı yöneltilip toplumun doyuma ulaşması ve ezeli-ebedi türdeşliğin (Türklük, Müslümanlık vs.) yeniden ihyasıdır. Modern toplumların, iç rehabilitasyonları için hayvanları değil insanları kurban seçmeleri kadar, bu kurbanın dışardan, dışarıklı olması veya içerdeki dışarı, kökü dışarıda olması da önemlidir.

(Burada M. Cevdet Anday'ın "Düzenli Dünya" şiiri yolumuzu kessin: "Bayılırim şu düzenli dünyaya/ Kışı yazı/ Baharı güzü/ Gecesi gündüzü sırayla./ Ağaçların kökü içerde/ Bütün ağaçların kökü içerde/ Dağların başı yukarda/ Bütün dağların başı yukarda/ İnsanların aklı başında/ Bütün insanların aklı başında/ Beş parmak yerli yerinde/ Baş işaret orta yüzük serçe.../ Diyelim kalksa da serçe/ Orta parmağa doğru yürüse/ Ne haddine!/ Yahut akasyanın biri/ Başını toprağa daldırdığı gibi/ Bir gezintiye çıksa/ Merhaba kestane merhaba çam/ Selâmün aleyküm aleyküm selâm/ Kimsin nesin nerelisin derken/ Laf açılır mı bizim akasyanın kökünden.../ Bir uğultudur başlar dışarıda/ Kökü dışarda, kökü dışarda!../ Yahut ne olur koca bir dağ/ Baş aşağı gelsin.../ Aman Allah göstermesin./ Bayılırim şu düzenli dünyaya/ Altta ölüler/ Üste diriler/ Gel keyfim gel!")

Başka bir dünya için mücadele edenler alternatif olmadıkları halde ırkçı reflekslerin linç pratiği olarak biçimlenmesi sistemin kurucu kutsallarının tarihen ve siyaseten aşınması veya zamanlarını doldurmasıyla ilgilidir. Tek din, tek ulus, tek doğru mantığıyla kendini var eden sistemin "öteki korkusu", "adalet ve hakikat korkusu"dur bu. Kutsalları yeniden üretmek paradoksal olarak, kendi korkusunu yenmek için "düşman" siyasal aktörlerin korkutulmasına dayanır. Milliyetçiliğin tarih ve coğrafya korkusu, ötekileştirilenleri korkutmaya dayanır. Modernizm, pozitivist akıl en "demokratik" hallerinde bile sürekli bir

felaket kaynağı olarak başka komünistler olmak üzere, milli güvenlik siyaset belgesi üzerinden kırmızıçizgiyi aşan dinamikleri işaret eder. "Kırmızıçizgiler" kavramı aslında bir tür iç ve dış düşmanlar listesidir. "Kutsal krizi" derinleştikçe, kırmızıçizgi biçim değiştirerek ulusun kırmızıçizgisi olarak yeniden üretilir. Bu yeni zemin devlet ile ulusun yeniden hemhal olarak linç kültürüne birlikte ideolojik zemin hazırladıkları tarihsel eşiklerdir.

Kutsal fiilleri her zaman mistik, milli, dini bir törensellik içerir. Türkiye'nin pek çok yerinde uygulamaya konan linç eylemlerinin törensel bir "havada" geçmesi milliyetçi aklın doğasına uygundur. Muhaliflere düşen, kutsalların baştan çıkarıcı (negatif anlamda) etkisine karşı toplumun tüm gözeneklerinde mücadele etmenin tarih bilincidir. Kapitalizmin, aynı anlama gelmek üzere "Kötülük Toplumu" nun ezel ve ebet kutsallarının ideolojik ve psikolojik olarak aşağıda nasıl yeniden üretildiği daha çok ilgi alanımıza girmelidir. Çünkü sadece siyasal mücadelenin kavramları, akli ve enstrümanlarıyla milliyetçilikle baş etmek mümkün değildir. Modernizmin veya pozitifizmin tabuları, kutsalları doğrusal olarak yok edeceği olgusunun bir yanılsama olduğunu bilerek mücadeleyi detaylarda da sürdürmek gerektiği ortada. Kişilerin ve kamusal aklın kutsallarla deneyimlerinin iyi okunarak açığa çıkarılması milliyetçiliğin-ırkçılığın her düzeyde teshiri açısından önemli...

Kutsalların gerçek ve sahte ağırlıkları milliyetçi ideolojilerin de temelini oluşturmaktadır. Kutsal, ajite eder. Yangını, krizi körükleyerek ötekileştirir. Kutsallara kem gözle bakmanın yasak olduğunu, gereğinin yapılacağına olan iman, sonunda kendi fiilini yaratır. Bu nokta, "hukuk devleti" iddialarının kutsal taşıyıcıları tarafından hiçlendiği ve adaletin fiilen tecilli edildiği cinnet ve linç anlarıdır.

Kutsal, bir çocuk açısından da daha çok doğal, dışardan tanımlanmış, dışardan verilmiş (aile, okul) bir kolektif değerdir. Çocuk henüz bu kutsalla nasıl iş göreceğini, kutsalın ötekilere nasıl zarar vereceğinin bilincinde değildir. Bu zamanla toplumsal devinin içinde öğretilir. Kutsala olan mutlak saygı öğretilmiş bir saygıdır. Aile, toplum, devlet üzerinden kutsal resmileştirilerek bilinçte, bilinçaltında ve toplumsal hayatta yaşam tarzına dönüştürülür..

Rıza mekanizmasının tarihteki rolü bir yana, korku, kutsala karşı duranları hizaya geçirmenin en temel enstrümanıdır... (Cemal Süreya'nın, korku toplumlarını özetleyen "Ödleriyle öten kuşlar gibi" dizelerini anımsayalım...)

İnsanlığın ilk evresinde tanımlanamayan olguların (güneş, ateş vs.) kutsala dönüşmesi giderek kutsalların tanımlanan şeyler olmasıyla yeni bir evreye girer. Kutsallar zaman içinde kavramlaştırılarak maddi birer gerçeklik olarak toplumsal hayatın gerçeği olurlar. Mistik, dini, mitolojik kutsalların ulus devlet sürecinde, ırk, kan, sınır, asker, din olarak kapitalizmle uyum içinde yeniden biçimlendirilerek kutsallaştırılması içinde yaşadığımız sürecin en temel sorunlarından biridir. Benim sıkça mana ve kutsal bağımlılığı dediğim şeydir bu. Kutsalların genellikle sorgulanmamış mutlak değerler olması, tarihsel bir olgu olan devletin de öz ve biçim olarak kutsallar üzerinden varlığını sürdürmesini getirir...

Kutsalın yüceltilmesi sadece siyasette ve sanatta olmuyor. Gündelik hayatın akli ve işleyişi de onu yüceltmenin araçlarıyla dolu. Zaten, yorumlama ve değiştirme iddiasının

daki sosyalistler açısından hayat, sokaktaki gelişmeler daha önemlidir. Devrimin aşağıdan yukarılığı soyutlaması somut olarak aşağıdakilerin, yani kutsallarla gözü boyananlarla ilişkilerin zorluğunu ve sabrını içermek zorundadır. Linçler, katliamlar her zaman bir söylentiyle başlar. Sokaklar, ahali, sürü ve yığın psikolojisine en yatkın olanlar bunu hemen üstlenir. Çünkü ortalama birey kutsallara kayıtlıdır. Dini ve milli bir tiksintiyle korkutulacaklar katalogu oluşturulur oluşturulmaz sıradan ahali harekete geçer. Çünkü o yüksek soyutlamaların ötesinde düşünür ve davranır. Kutsalların sıralanarak tehlikede olduklarının anımsatılması onlara yeter. Toplamdaki çelişkiler birden unutulur, uyuklayan önyargılar harekete geçirilir. Ortalama yurttaşın değer yargıları linç pratiğine elvermediği noktada, bilinçaltındaki kutsal değerler yeniden alevlendirilir, yeni kalıba dökülür. Temelde ona hatırlatılan şey, kurucu kutsalların tehlikede olduğu demagojisidir. Mutlak haklı olmanın siyasi, moraliyle hareket eden kıyıcılar çoğu zaman katliamlarını saklamazlar. Çünkü her zaman kutsal bir gerekçeleri vardır ve ulusun, ırkın, devletin kutsallarını temsilen düşmanlara karşı kıyama kalkışıp kıyamet uyguladıklarına dair kendilerini rahatlatan bir inanç sistemi oluştururlar.

Muhafifler, felaketin biricik ezeli ve ebedi nedeni olarak görülünce mekanizma işletilir. Egemenler ve bilinci zehirlenmiş, şartlandırılmış kara kalabalıklar için geriye tarihten kanıtlar bulmak kalır. Bu kanıt resmi tarih içinde, kutsallar çizelgesi olarak her zaman vardır. Bu kişinin ve kamunun kendini fiile, linçe, toplu öldürmeler razı etme mekanizmasıdır. Sonuç, linç veya cezalandırma yoluyla ferahlama.

Yaşadığımız dünya, bölge ve ülke, kolektif şiddetin (savaşlar, iç kırımlar vs.) kutsallarla birlikte kendini çok fazla yeniden ürettiği mekânlardır. ABD'nin ideolojik çarpıtmalara da dayalı yeni egemenlik arayışları (Irak savaşı vs.) genel olarak batı dünyasının özel olarak ise ABD'nin uygarlık simgesi olduğu varsayımına, demagojisine dayanır. Dönemin çaresizlik ideolojisiyle de birleştiğinde bir karşı konulamazlık duygusu örgütlenmektedir içten içe.

Tanrının oybirliği veya tanrının adalet karşısındaki oy birliği ise, dini şiddetin temelini oluşturur... "Tanrının tek oyu, inanların tüm oylarını temsil eder..." Böylece dinsel olan mutlak kutsallar oybirliği mekanizmasıyla yerde hükmünü sürdürür. Devlet ise, tanrıdan farklı olarak başlangıçtaki kurucu oybirliği mekanizmasını rızaya dayalı olarak yeniden üretmek zorundadır. Devletler, oybirliği mekanizmalarını tarihsel dönemlerde yenilerler ama her seferinde esas kutsallar baki kalır.

Sanatsal dilin ve gündelik dilin milliyetçileşmesi

"Nerde o eski günler hey! İşkençe yapılırken padişahlar da hazır bulunmuş! Düşün bir kez, tahtan indirilişini kendine yediremeyip makasla bileklerini kesen Sultan Abdülaziz'in ikinci mabeyincisi Fahri Bey, pantolonu indirilmiş, sorguya çekiliyor! İki numaralı Abdülhamit 'nazır'dır ve 'Söyle, söyle' deyip gülüyor. Bir müderris de ayakta, şiirler (sözgelimi Namık Kemal'in şiirleri) okur. Şimdi 1987'de böyle bir olay olsa kimin ya da kimlerin şiirleri okunurdu acaba?"

Ece Ayhan

Sistemin günümüzdeki kutsal bunalımını "sanatçı bunalımı" olarak da adlandırabiliriz. Çünkü böylesi süreçler sanatçının kutsallar üzerinden devlete yeniden kayıtlandığı ve bunu edebi bir tarzda yaptıkları dönemlerdir. Kutsal krizinin giderek derinleştiği tarihsel eşiklerde sanatçılar, sanatın/şairin vaadini unutmayı yeğlerler. Sınırsız ve sınıfsız bir dünya tasavvuru içinde kimlik beyanında bulunanlar bile anti-kapitalizm ile bütünleşmeyen slogan anti-emperyalizmleriyle kısa zamanda ırkçıların yanlarına düşerler. Bu durum çoğu kez bizzat sanatçıların ağzından, "kutsalların tehlikeye girmesi" olarak ifade edilir. Bu nedenle günümüzde genel olarak sanat özel olarak ise edebiyatın gündemi "sanat(çı) ve milliyet(çilik)" bahsidir. Bunu es geçen, sulandıran her gündem "güzel sanatlar!" olarak tarihi isklamaya yazgılıdır.

Sıkça yinelediğim bir şey var; dil devletlerden uzun sürer. Milliyetçilik, "arınma" gibi ve "yabancı dillerin boyunduruğundan kurtulma" gibi gerekçelerle dili sınırladığı gibi, diğer dillerle arasına mutlak sınırlar koyar. Başka bir dil karşısında kendini mazlum olarak tarif eden ve önlemler manzumesi öneren bir dil öteki diller karşısında "zalim" konumunda olduğunu sıkça unuttur. Dil unutmaz elbette, nesnesi dil olan şairler, edebiyatçılar unuttur. Kendi dili için istediği her şeyi başka bir dil(ler) için istemeyen bir şairin, dilin özgürlüğünden söz edilebilir mi? Tersine bu yol kısa zamanda kendi dili üzerinden insanlığa değil, ırka ve kana kayıtlımanın hızlanmasıdır ki, günümüzde bunun yerel ve evrensel örnekleri çoktur. Bunun anlamı, özellikle kriz anlarında bir dilin diğer dili yaralamasıdır. Çatışma ve iç savaş durumlarında dil de çatışmaya dâhil olarak yaralanır, ölür ve öldürür. Bu, milliyetçi, ırkçı bir iklimde dilin militarize olarak muvazzaflaşmasıdır. Barış ve özgürlüğün, devrim ve sosyalizmin bir dil işi olduğu, dilin estetize edilmesi olduğu açıktır. Bunun anlamı, dilin savaş ve şiddet kültüründen arındırılarak yeniden kurulmasıdır. Dilin dondurulması, devlet, sınır, bayrak, din gibi kurucu kutsallarla birlikte daha sık telaffuz edilmesi toplumlarda nice alametlerin belirlediğinin göstergesidir. Egemenlerin statülerini ve özel mülkiyet dünyasına dair hakikatlerini yitirme korkusu, dilin korkudan nasibini alarak içe büzülmesini, mana ve madde, sözcük ve imge olarak azalmasını, dikey ve muvazaf bir hale dönüşüp kısalıp, küçülmesini birlikte getirir. Bu nedenle bir dilin başına gelebilecek en büyük felaket o dilin milliyetçi-ırkçı aklın emrine girerek kendi nesnesiyle, gerçekliğiyle ilişkisinin koparak, sahiçliğini yitirmesidir.

Linç kültürü, tarifsiz, kendiliğinden bir cinnet duygusu değildir. Öğrenilen ve öğretilen bir şeydir. Cinnet, hem dil hem de siyasal pratik olarak cinayet habercisidir. İşaretler bu yöndedir. Sokakların, duruşmaya çıkan yazarların, resmi tarih dışında konuşan bilim insanlarına saldırıların kutsal diline göre örgütlenmesi rastlantı değildir. Ve Sivas katliamında olduğu gibi her linç olayı meşruiyetini dini ve milli kutsallardan alır. Dini kutsallar müminlere düşman olanları işaret eder. Muhbir dilidir bu. Sürekli "Günah keçisini" işaret eder. Aşağıdakiler, yukarıdakilere (yeryüzü veya gökyüzü iktidarları) delil toplar. Böylece "cehennemlikler", cenneti garanti etmek için yakılır... Yukarıda, devlet/hükümetler katında ise oranı değişse de her zaman bir seyir hali söz konusudur.

Korkunun dil düzeyinde dolaşıma sokulması ise birkaç yoldan olur. Medya ve oku-

ra ilginç gelecektir ama sanatçılar kutsal krizleri dönemlerinde hızla sisteme yeniden eklenerek "edebi taşıyıcılık" rolünü üstlenirler. Sanatçılar sistemin korkusunu devralarak dil savaşlarıyla, korkutulması gerekenlere taşırlar. Bunların tümüne "kıyım metinleri" denebilir. Bu metinler kutsalların sahiplerinin mülkiyet ideolojileriyle kaleme alınmış metinlerdir. Kıyım metinleri, ötekileştirme metinleri olarak devletin şiddetini meşrulaştırma görevini üstlenerek ince ayar, edebi, sanatsal ayar olarak da yürürlüğe girer. Böylece kamusal alandaki dil ve söylem gündelik insanı bir gün öncesinden daha çok etkileyerek, linç kültürünün içine çeker. Kişi, yurttaş, kişisel olarak linç yapmasa da teorik olarak bunu onaylamanın hazzını yaşar. Ve gündelik dilini yukarıdan verilen söyleme, söyleve göre yeniden biçimlendirir.

Yani bir dilin edebiyatçılar yoluyla, linç kültürünün parçası olması, edebiyatın, şiirin başına gelebilecek en büyük trajedidir.

(Anadili yerine Türkçeyi öğrenen "Mavi Kürt" Cemal Süreya'dan aktaracağım yanıt, "asimilasyon" okumaları, gerçeği bir yana, tartıştığımız dil düşmanlığı ve bunun edebiyatçılar üzerinden siyaseten örgütlenmesi karşısında tersinden dil sevgisi olarak okunmalıdır: "Benim dil serüvenim şu: küçük çocuk bakıcıya veriliyor; daha doğrusu, o çocuk kendisini bakıcının elinde buluyor; seviyor bakıcısını; onu ana belliyor. Türkçeyle ilişkim böyle. Bir noktada gurbetin aşka dönüşmesi. Bu dil yorganımdır benim: biraz haşhaş, biraz balık kokar....")

Küçümseyici, dışlayıcı ve öldürücü garaz: Linç

"Ressentiment olgusunun kökeninde, kişinin başka insanlara (ve onlardan yansarak da kurumlara, düşüncelere, pratiklere, yapıtlara, hatta genel olarak değerlere ve değer yüklenmiş nesnelere) karşı duyduğu kızgınlık, garaz, intikam isteği ve haset gibi olumsuz duygular yatıyordu. Scheler, bu olumsuz tavırlar arasında intikamcılık, haset ve kötüleme -ya da değersizleştirme- dürtüsünü vurgular. (...) Ressentiment'in gerekli koşulu, bu duygu ve tavırların ifade bulmasını engelleyen bir iktidarsızlık ve tıkanma halidir. Scheler, böyle bir tıkanmanın tarihsel, toplumsal, sınıfsal koşullarını tartışır. Hukuksal eşitlikle maddi eşitsizliğin ya da tam tersine, maddi varlıkla siyasal güçsüzlüğün bir arada bulunduğu toplumsal durumlar Ressentiment'in gelişmesine elverişli bir zemin oluşturuyordu. Beklenti ve hırsların intikamlara oranla fazla yüksek olmasına yol açan toplumsal ve kültürel yapılanmalar da benzer bir etki yaratır. Ressentiment'dan söz edilebilmesi için, kötüleme ve değersizleştirme dürtüsünün genelleşmesi, nihilizme dönüşmesi ve kişinin yargılarını, hatta algılarını daha oluşum halindeyken 'eğriliyor' olması -demek bir bakıma 'organikleştirmesi'- gerekir: kişi karşısındaki insanda, kurumda, çalışmada ya da nesnede bulunan niteliği sadece yadsımla kalmıyor, neredeyse en baştan itibaren onu sahiden de göremiyor, algılayamıyordu. Scheler, nitelik farklarını nicelik farklarına indirgeyen, her şeyi bir başka şeyin aracına veya bir 'geçişsel hedefe' dönüştüren kapitalist üretim ve kültürün

de bu değersizleş(tir)medeki rolüne değinir. Ressentimen, tam gerçekleşmemiş bir demokrasinin, siyasaldan toplumsala dönüşmemiş bir demokrasinin en temel kültürel ve ruhsal gerçeğidir." (Max Scheler, "Hınc, Ressentiment", Orhan Koçak'ın 'sunuşundan', Kanat Yayınları)

Milliyetçi ideoloji kendini "kan" a dayanarak tarif eder. Dil ve resmi söylem aileden ve okuldan başlayarak kana bulaşır. Düşmanlık, dışlama, yok sayma etnik "kan sayımına" göre yapıldığından "kansız" sözcüğü milliyetçi evreni özetler. Bu nedenle modern toplumların her seferinde daha da derinleşen bunalımları aynı zamanda "kan bunalımı"dır. Milliyetçi düşünceye göre kanın bozulması, aşınması (melezleşme diyelim) hayra alamet değildir. Ulus, ırk tanımlarındaki kanla özdeşleşme milliyetçi-ırkçı yaklaşımın yapısalılığıdır. Kanın kurucu mutlak bir değer olmasıyla hınc ve şiddet mekanizması birlikte işler. Bir kan dökme "sanatı" olan savaş, esas ve üstün topluluğun, ırkını hem topraklarını hem de bedensel ve toplumsal saflığını korumak için de yapılır.

Resmi tarihin ve onu sindirmiş özel ve tüzel kişilerin (parti, dernek ve şahıslar) siyasal ve örgütsel evrimi/tarihi "ressentiment" (küçümseyici garaz, değersizleştirici kin, hınc) kavramıyla okunabilir. Sınıfsal, ulusal vs. kin, hınc ve garazın ilk ve son analizde milliyetçi mekanizmaları harekete geçiren bir ideolojiden türemesi rastlantı değildir. Bu enstrümanlar, küçümseme ve garaz duyma hem kültürel hem de siyasal öğler olarak daha başından itibaren öğretilen bir şeydir. Ezel ve ebet olarak algılanan kutsallar ve kurucu öğeler adına ötekine duyulan, (Kürt, Ermeni, Rum, Arap vs, Alevi vs) kesintisiz bir "hınc" bize gündelik hayatın fotoğrafını verir. Resmi söylemin oybirliği mekanizmasının moral ve psikolojik öğeleri bu kavramla oluşur. Böylece "kökü dışarıda olan iç düşmanın" görüldüğü yerde ezilmesine dair gündelik bir dil geliştirilir. Ve gerektiğinde de bu linç veya değişik biçimlerde şiddet eylemine dönüştürülür. Çünkü, kriz anlarındaki kan dökme isteği ve bunun pratiğe dönüştürülmesi, sürekli taklit edilen bir kan dökerek "kan yenileme" törenleridir. Bu linç törenleri, "Zaman zaman dökülen taze kanla yenilenmediği takdirde, eskiden dökülen kandaki erdem tükendiği" varsayımıyla bozulan oybirliğini yeniden sağlamaya çalışır. Irkçı demagoji bize, kanın kanla temizlenmesinin cinayet olmadığını tersine bir kutsal arınma olduğunu söyler, vazeder. Özellikle linç eylemleri şeklinde gerçekleştirilen "kolektif cinayetlerden" sonra, hiçbir şey yokmuş gibi gündelik yaşamın sürmesi düşmanı, kiri yok etmenin veya cezalandırmanın yarattığı bir siyasal-psikolojik doyum olarak okunabilir. Özetlemek gerekirse, cezalandırılacak kurban ideolojisi ve onu besleyen küçümseyici garaz, hınc olmazsa sanki ırkçı ideoloji boşlukta kalacaktır. Seferden eli boş dönmemenin yolu ise, cezalandırma ritüelinin sürekli olarak taklit. Emsal eylemlerle çoğaltılmasıdır. Türkiye açısından içinde yaşadığımız süreç böylesi bir tarihsel eşiktir.

Max Scheler'in "Öncelikle *ressentiment* başka birine karşı özel bir duygusal tepkinin tekrar tekrar yaşanmasıdır. Bu duygunun sürekli yaşanması onu kişiliğin derinliklerine yerleştirmiş ama aynı zamanda da kişinin eylem ve ifade alanının dışına çıkarmıştır. (...) İkinci olarak, sözcük, bu duygulanımın negatif nitelikte olduğunu ima eder, yani bir

düşmanlık devinimi söz konusudur” cümlesi milliyetçi pratiklerin bir yönünü açıklayacak özelliktedir. “Bastırılmış bir gazap duygusu” olarak hınç, zamanla zihni zehirler böylece düşmanca duygular gündelik yaşamın bir parçası haline gelir. İrkçi nefrete göre kurgulanan zihin ve pratik özelliklerle kriz anlarında kendiliğinden veya yukarıdan görülen lüzum üzerine düğmeye basılmasıyla harekete geçirilir. Bunun için her zaman bir öteki, ikame kurban, yedek düşman bulunur. Çünkü resmi tarih daha başından itibaren iç ve dış düşman listesi üzerinden ulusu eğitir...

Milliyetçi-ırkçı hınç ve garaz kaynağını en üstün, ilk örnek olmasından da alır. Taklit edilemeyecek kadar kutsal, biricik bir siyasi, ırksal, kültürel modeldir bu. Bu durum, “Tanrıların yaptığı her şey kusursuzdur, çünkü oybirliği ile yapılmıştır” cümlesinin milliyetçiliğin ve dinci gericiğin düzen-dünya tasavvurunun ana fikri gibidir. Kusursuz olanı eleştirmek, değiştirmeye kalkmak, linç dâhil her türlü şiddetle cezalandırılır. Ama tarih her şeye rağmen, “karşı koyanı olmadıkça tanrının bir anı eksik geliyor bana” ironisi üzerinden her çağda, tanrı dâhil, düzen muhaliflerini oluşturarak ilerler. Milliyetçiliğin ezel ve ebet sabitler dünyası içinde muhalifler her şeye rağmen, “Benden söylemesi dünya değişiyor” demeyi ihmal etmez...

Ateşin kötü yola düşmesi... Suyun gecikmesi...

“Ateş ve ısı en değişik alanlarda bize açıklama yolları sağlar, çünkü bunlar bizim yitmez anılarımızın ve yalın ve kesin kişisel deneyimlerimizin ortamını oluştururlar. Bu nedenle ateş her şeyi açıklayabilecek ayrıcalıklı bir olgudur. Eğer yavaş değişen her şey yaşamla açıklanabilirse, hızlı değişen her şey ateşle açıklanabilir. Ateş, en ileri düzeyde canlı öğedir. Ateş kişiye özgü duygular içerir ve evrenseldir. O yüreğimizde yaşar. Gökyüzünde yaşar. Maddenin derinliklerinden yükselir ve kendini bir sevgi gibi sunar. Geri maddenin derinliklerine iner ve kendini gizler, sıkıştırılmış nefret ve öç gibi. Tüm olgular arasında birbirine zıt iki değeri, iyiliği ve kötülüğü, aynı açıklıkta taşıyabilen tek olgudur. Cennette ışık saçar. Cehennemde yakar. Ateş tatlıdır ve ateş işkencedir. Mutfaktır ve kıyamettir. Ocağın başında usluca oturan çocuk için hazdır; alevleri ile fazla yakından oynamak isteyenleri cezalandırır. Ateş gönenç, ateş saygıdır. Koruyucu ve müthiş bir tanrıdır, iyidir ve kötüdür. Kendisiyle çelişkiye düşebilir. Bu nedenle evrensel açıklamanın ilkelerinden biridir.” (Gaston Bachelard, Ateşin Tinçözümlemesi, Türkçesi, Nail Bezel, Öteki Yayınevi)

Sivas katliamını “ateş ve su” imgeleriyle okuyabiliriz. Çünkü ateş ve su, kadim birer imge olarak muhalif kültürün kurucu imgelerindedir. Ateşi çalmak, ateşe geç kalmamak, ateşin ana fikrini tarihe ve siyasete tercüme etmek, ateşte imla hatası yapmamak, ateşin kalbini kırmamak ve dahası ateşi üsütmemek devrim ve sosyalizm imgelemimizde içkindir. Ama ne ateştir o... Ne diyalektik karmaşadır o... (“Promethus karmaşasıdır” bilenler için...)

Su da öyledir, bizimdir... İmgelemimizde devrime ve sosyalizme dâhildir. Suyu gecikmek devrime ve düşlerimize gecikmek gibidir. "Bardaktaki suyun akarsuyu kıskandığını" bir alıntı olarak tekrarlamak sol içi münazaralarımıza dâhildir. Su'nun ana fikrinin yine su olduğunu biliriz. Devrim ve sosyalizm ömrü su gibi uzun ve aziz bir düşür. Ama ne su'dur o... Ne diyalektik karmaşadır su... Ateş iyi yola düştüğü kadar kötü yola da düşer. Ve su gecikir. Yani ateş de su da kötü yola düşebilir! Yani ateşi ve suyu kendi haline bırakırsak, ya devletlere ya da devletsilere yardım ve yataklık yapabilir... . Sivas katliamında da öyle olmuştur. (Olmamış mıdır?) Bunda suyun ve ateşin kabahati yoktur ama ol hikâye böyle zuhur etmiştir. Ateş, yanlış halkın elinde kötü yola düşmüş... Su, resmi tarihin, hükümetlerin eliyle ben diyeyim taammüden siz deyin "kazara" geciktirilmişdir.

Linç kültürünün kutsalların tehlikeye düştüğü süreçlerde daha çok devreye girdiğini, oybirliği mekanizmasının işletilerek toplumun yeniden hizaya sokulduğunu sıkça yinelemem bir rastlantı değil. Toplumdaki değer yargılarının parçalandığı, dinin ve siyasetin yer değiştirdiği, tüm var oluş biçimlerinin, sistemin kurucu kutsallarının tartışılır oluşu, ilişki ve çelişkilerin radikalleşmesine yol açar. Bu durumu çok iyi özetleyen bir örneği aktarmak istiyorum: "Yıllarca ülkesinden uzak kalmış genç bir adam, İran'a geri döndüğünde Tahran Havaalanı'ndan çıkınca evine gitmek için bir taksiye biner. Yarı yolda şoföre, ilk tütüncüde durmasını söyler. 'Tütüncüde ne yapacaksınız beyim?' diye sorar şoför. 'Ne mi yapacağım? Sigara alacağım.' 'Sigara mı? Sigarayı camide satıyorlar.' 'Camide mi? Yahu cami Allah'ın evidir, oraya ibadet etmeye gidilmez mi?' 'Yanlış beyim! İbadet etmek için üniversiteye gidilir.' 'Pek o zaman öğrenim nerede yapılıyor?' 'Öğrenim hapiste yapılıyor, beyim.' 'Hapis, hırsızların yeri değil mi?' 'Yine yanlış beyim! Hırsızlar hükümete atanıyor.'" (Yaralı Bilinç, Daryush Shayegan).

Ateş ve suyun hayatlarımızdaki tuttuğu yerlere karşın, Sivas'ta olup bitenleri (daha doğrusu bitmeyenleri) anlayıp yeniden anlamlandırmamız için ateşi ve suyu yeniden anımsamak yetmez. Çünkü asıl sorun, "Unutmadık! Unutmayacağız!" sözcüklerini yineleyerek kitlesel anımsamanın, yas tutmanın ötesine geçmektir. Muhaliflerin bu toplumsal ruh hali, Radikal gazetesindeki yazılarından tanıdığımız şiirlerini bilmediğimiz Yıldırım Türker'in "Bazen boz bir sesle okşardık hayatı./ İncittiğimiz yaraladığımız yerlerini şehvetimizle sarmaya çalışırdık./ Kanayan dizini tükürüğüyle ondurmaya çalışan çocuklar gibiydik./ Bereliydik./ Hiçbir acımızı unutmadık./ Acılarımıza tuhaf bir sadakatle bağlıydık." dizilerindeki ruh haline benzetilebilir. Son yirmi beş yılın en güzel şiirlerinden biri olan bu şiirdeki ruh halinin muhaliflerin derdine çare olması mümkün değil. Çünkü tüm yaraları, tüm sonları, tüm acıları üstlenmek tarihin önümüze koyduğu sorunları çözmek için yeterli değil...

Sivas Katliamı'nın ortaya çıkardığı sorular ve onların muhtemel yanıtları sürekli unutulmakta veya ertelenmektedir. Yani olayı anımsama ve unutturmama ritüelleri esas sorunu, soruyu unutturmanın olmasa da gölgelemenin aracı olabilmektedir. Şu ana kadar görülen, Alevi topluluğunda ve muhalif kamuoyunda olayı anımsayarak acıları

tazeleyen bir yas tutma töreninin sürekliliğidir. Tepkilerin yas veya öfke ile sınırlandırıldığı bu toplumsal hal, olayın hem mağdurlar hem de zalimler açısından ortaya çıkardığı soruları/sorunları "unutturuyor!" Oysa Sivas olayı toplumsal bir mikrokosmos olarak toplumun genel gidişatına makrokosmosa ilişkin okumalar yapabileceğimiz "temsili" bir örnektir. Özellikle de muhalifler açısından sürekli uykuya bir türlü sorulamayan soru, Sivas kentinde ve mücavir alanda yaşayan tüm muhalifler başta olmak üzere savunma ve caydırma reflekslerimizi neden yitirdiğimiz ve nasıl kazanacağımızdır. Bu katliamın ortaya çıkardığı en temel soru ve sorun(sal), başta Sivas'ta yaşayan Aleviler ve muhalifler olmak üzere kendi gücümüze güvenme meşruiyetimizi yitirdiğimiz, resmiyetin hukuki, idari, zabita önlemlerinin güvence olacağına dair meşruiyetlerin bir çare olduğuna dair yanılmadır. Kentin toplumsal dinamiklerinden caydırıcı hiçbir siyasi refleksin örgütlenememesi bunun somut kanıtıdır. Can Dündar'ın Sivas belgeselini izleyenler, özellikle hükümet katında sürdürülen görüşmelerde (valinin anlattıkları dâhil) kurumlar arasındaki diplomasinin yavaşlatılmış hali, hükümete, hükümetin "sosyal demokrat!" kanadına ve hatta Erdal İnönü'ye kişisel güvenin felaketi önleyeceği inancı somut bir kanıt olarak okunabilir. (Ece Ayhan ve Cemal Süreya'nın şiire, şaire ve hayata dair muhabbet ettikleri bir diyalogun çağrışımlarını da bu muhabbete dâhil etmeli: "Ece Ayhan: 'Aşağı yukarı 150 yıldan beri devlet-toplum ikiliği büyüyerek sürüp gidiyor. Devletin bize giydirmeye çalıştığı 'entari', bir kez, eğnimize uymaz, uymuyor! Cemal Süreya: 'Devlet çeşmesinden su içen 6 ay sarhoş, divane gezer. Biz bu çeşmeye bir de peştamal ekleyelim!'")

Asıl trajik olan ise Sivas olayının günümüzde de pek çok açıdan "emsal" olarak yürürlükte oluşudur. Yine, gerektiğinde ve lüzumu halinde linç kültürü ülkenin değişik kentlerinde "iç düşmanlara" (ve hatta dış düşmanlara) karşı işletilmekte ve yine ne yazık ki, bunu caydıracak tarihsel meşruiyet refleksi yine ufukta görülmemektedir. Bu durum sadece muhaliflerin mutlak güçsüzlüğü ve aleyhimize güçler dengesi açıklanamaz. Son otuz yıldır güçler dengesinin egemenler ve "kötülük toplumu"nun sivil kötülük taşıyıcıları lehine geliştiğini biliyoruz. Sorun bu verili durumu sürekli tekrarlayarak çaresizlik ve umutsuzluğu örgütleyen mekanizmanın bilinçlerimizi zehirleyip en temel insani ve politik reflekslerimizi, caydırıcı karşı koyma hakkımızı elimizden almasıdır. Sivil itaatsizlik, meşru savunma, can güvenliği için direnme hakkı vs. nasıl adlandırır sak adlandıralım Sivas'tan bu yana, dinsel ve ırksal hınc ve linç kültürü toplumun tüm dokularına yayılırken, bizim insani-siyasi meşru reflekslerimizin neredeyse sıfır noktada seyrettiği trajedi değilse nedir?

Sivas Katliamı'nın linç kültürünün özgün bir uygulaması olması, bu örneğin bilinçaltında "emsal" olarak işletilmesini getiriyor. Bu fiil somut olarak, devrimcilerin, Kürtlerin, yazarların linç provaları olarak tezahür ediyor. Bu linç deneyiminin 12 Eylül 1980 öncesi Sivas, Maraş, Çorum katliamlarıyla süreklilik içerdiği doğrudur. Çünkü dinci veya ırkçı-faşist linç pratikleri iç içe veya ayrı ayrı uygulansa da mağdurlar ve zalimlerin bileşimi aynıdır. Hal böyle olunca işimiz 12 Eylül öncesinden çok daha zordur. İşimizi

daha da güçleştiren olgu, güçler dengesinin aleyhimize olmasının yanı sıra toplumsal-siyasi krizin şimdi eskisinden daha çok "kutsal krizi" olmasıyla da ilgilidir. Sistemin kurucu mantığının ve rıza mekanizmalarının artık eski işlevini yerine getiremediği bir tarihsel-siyasal konjonktürde, özel mülkiyet dünyasının kutsallarının topluma yeniden hatırlatmasıyla başlayan süreç, linç kültürünün ve fiilinin psikolojik-sosyolojik alt yapısını oluşturarak giderek daha da yaygınlaşıyor. Burada derinleşmenin bir boyutu, kutsalların toplum (ulus, gerici dinamikler vs.) tarafından devralınarak, toplumun üstünde zora ve rızaya dayalı bir üst yapı olarak konumlanan devletin aşağıdakilere, sokakta-kilere kendini "temsil" hakkı tanınmasıdır. Devletin sokağa indiği bu durum, sistemin kırmızıçizgilerinin milli güvenlik siyaset belgelerinde ilkesel olarak işaret edilen, "iç ve dış düşmanlar listesinin" kara kamu tarafından devralınmasının "sivil" bir irade olarak yarattığı risktir. Devletin yukardan aşağıya inmesi, "başların ayak ayakların baş olması" şeklinde tezahür eden bir süreç değil. Yukarıdan siyaseten özendirilerek aşağıdaki kara kamunun gönüllü olarak devraldığı şey devlet ve kutsallar adına yasama, yargı ve yürütme mekanizmalarının işlevidir. Yani artık adalet ve hukuk gibi devletlerin anayasa gibi kurucu metinlerinde deklere ettikleri normlar "kutsal krizi" nedeniyle işletilmemekte, gerektiğinde aşağıdaki devletsilerin, özel mülkiyet, dini ve milli kutsallar adına adaleti tecelli etmelerinin bir biçimde önü açılmaktadır. Devlet görevlilerinin bazen linç edilmesine ramak kalan "günah keçilerini", katli vacipleri, ırk düşmanlarını, bölücülerini kurtararak, kamu düzenini yeniden tesis ettiğine dair işaretler vermeleri ise planın parodisi olabilmektedir. Kutsal ekenin şiddet ve linç biçmesinin güncel görüntüleri ürkütücüdür. Genel olarak bizim mahallenin çocuklarının bir çaresizlik ve korku ideolojisi ile kuşatılmış oldukları ise ayan beyan ortadadır.

Renê Girard'ın, "Şiddet ve Kutsal" kitabından bir alıntı ile bitirelim: "Kanın varlığı cinayet işareti ve yeni dramların habercisidir. Kan, dokunduğu her şeye şiddetin ve ölümün rengini verir. Bu nedenle kan demek 'intikam' demektir..."